

Endelave

- en ø i Kattegat

Endelave By

Endelave By er en usædvanlig smuk og stor landsby, som har bevaret sit gamle landsbypræg. I byen, og især omkring gadekæret i den vestlige ende, ligger stadig mange af de gamle bindingsværksgårde og -huse, bl.a. den gl. skole fra 1828. Det er da også her omkring, at den første Endelave By lå. Kirken stammer fra 1400-tallet, men er ombygget flere gange siden, - senest i 1931, hvor tårnet blev tilføjet.

I byen findes stadig en række butikker og servicefunktioner, der dækker øboernes daglige fornødenheder - købmand, posthus, bibliotek, campingplads og gæstgiveri.

Udsigt til badestrand og kirke.

Strand-Mandstro

Foto: Jan Kofod Winther

Øvre - 300 tønder land fredet natur

Den øverste ende af Endelave - Øvre, er et stort fredet naturområde.

Et varieret område med store åbne strandenge, lynghede, fyrrekrat, og skjult i bevoksningen, adskillige små skovsøer. Det er muligt at opleve områdets spændende plante- og dyreliv, enten ved en tur langs kysten eller ad hjulsporene gennem bevoksningen. Her er mulighed for at træffe vilde kaniner, se den lille bregne slangetunge, eller, en stille juniaften, være heldig at opleve et kor af "syngende" strandtudser.

Helt ude på nordspidsen - "Øverste Ende" - kan opleves samme fænomen som ved Grenen i Skagen - pålandsbrænding i vindsiden og blankt vand i læ.

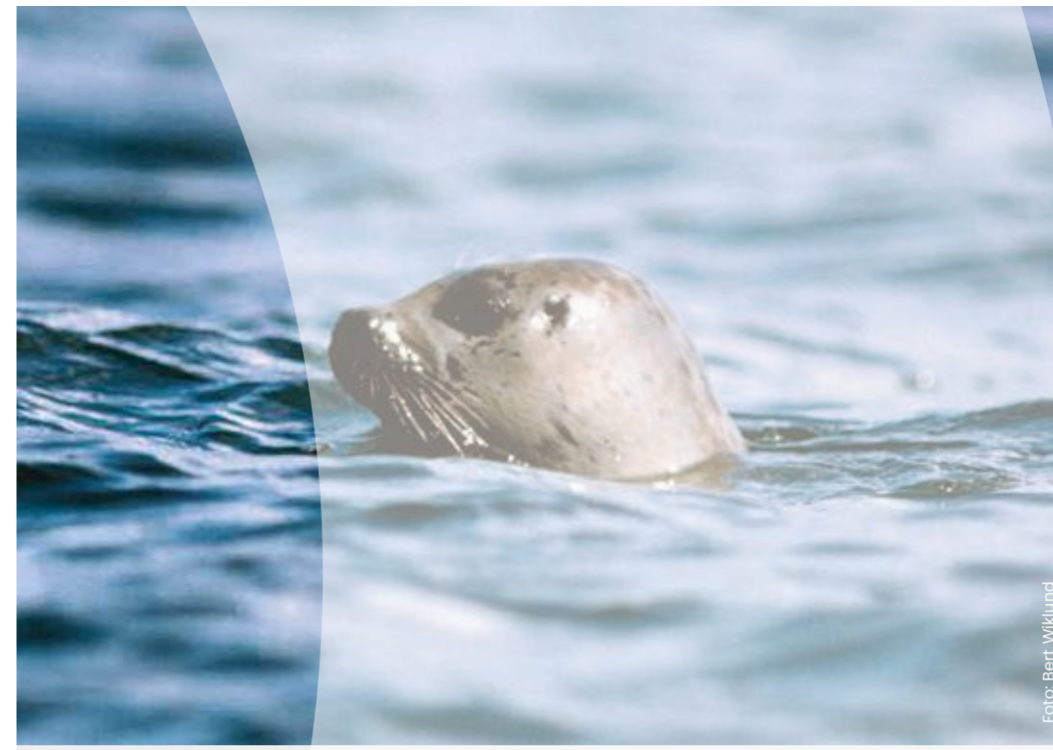

Foto: Bert Wilkum

Møllegunden - sælreservat

Møllegunden - et lille smalt sandrev lidt nordvest for Endelave, er et vigtigt ynglereservat for Kattegats sæler.

Foruden sælerne holder mange fugle til på Møllegunden, bl.a. vil man ofte kunne se store flokke af skarver.

Revet og havet omkring er lukket for al færdsel hele året. Fra reservatets grænser er der dog gode muligheder for, såvel for sejlene, som for færgepassagerer, at iagttage sælerne.

Plante og dyreliv

Endelave er med det omkringliggende hav udpeget som internationalt beskyttelsesområde, på grund af dets fantastiske natur med uforstyrrede strandenge og lavvandede havområder, der er rige på fugleliv. Ofte raster store flokke af ænder i havområderne nord og nordvest for øen, og ved Flasken kan ses vadefugle i tusindvis.

Specielt i ynglesæsonen skal der vises ekstra hensyn:

- gå kun på stierne eller langs stranden
- gå uden om fuglekolonier
- tag ikke ophold i nærheden af reder eller unger
- hold hunden i snor

Flere steder på de kreaturgræssede strandenge ses rækker af små græsklædte tuer - den gule engmyres karakteristiske myretuer. Strandengene og skov- og hedearealerne ved Lynger og Øvre har en rig flora,

heriblandt flere sjældne og fredede orkidéer.

På Endelave findes en ganske særlig frø - springfrøen. Den er en elegant brun frø med en glat hud og en farve der ofte minder om et visent blad - en perfekt camouflasje i løvskoven - dens foretrukne levested, men springfrøen kan også træffes i fugtige græsarealer og enge. I begyndelsen af april ligger ægklumperne og flyder på vandoverfladen, hvor de ligner fyldt fra en "boblekuvert". En regnvejrsgod i slutningen af juni vandrer de små forvandlede springfrøer op på land, hvor de overvintrer til næste forår.

Af større pattedyr findes både rådyr og ræve på Endelave. Ræven har flere gange været udryddet på øen, men i isvintre kommer nye ræve over isen fra fastlandet. Flere forholdsvist almindelige dyr fra den danske fauna findes slet ikke på Endelave, som eksempelvis hugorme og muldvarpe.

Den fredede springfrø

Foto: Niels Boj, Arntz, Corvus

Strand-tusindgylden

Foto: Søren Holtegaard

Foto: Søren Holtegaard

Skov-gøgeilje er knyttet til løvskove og krat

Natur

Endelaves natur er bemærkelsesværdig, og rummer en mangfoldighed af forskellige naturtyper, der alle er beskyttet af både dansk og international lovgivning. De centrale dele af øen er agerjord, mens hen ved en tredjedel består af uopdyrket og forholdsvis uforstyrret natur. Foruden det 300 tår land store fredede naturområde ved Øvre, er der et andet stort sammenhængende naturområde ved Lynger Hage i syd med lyng og blandet bevoksning af fyr, eg, birk og rønnebær.

Omkring godset Louisenlund findes øens største løvskov, hvori der endnu er bevaret rester af den århundred gamle herregårdsskov. Her er en mangfoldighed af gamle danske træer. Vedbend og kaprifolier slynger sig som lianer op ad stammerne og mellem træerne, og giver flere steder skoven et helt urskovsagtigt præg.

Landskab og geologi

Øens centrale del med det højeste punkt, Snekkebjerget på blot 7,8 m, er skabt under sidste istid. Uden på dette skelet af istidsdannelse har havet siden aflejret nyt land.

Øens 3 spidser, Lynger Hage, Kloben og Øvre er sådanne marine dannelser. Specielt er det tydeligt, at Øvre er opstået som en serie af krummodder, - med den ældste længst mod syd og den yngste nærmest kysten mod nord. Odderne er dannet fra Kattegatsvolden i øst og er krummet mod nordvest. Strandvold efter strandvold af grus og rullesten er herved lagt uden om hinanden, så øen gradvist er vokset mod nord. En proces der stadig finder sted. Havet cæder sig ganske langsomt ind i øen på sydvestkysten, og har herved skabt den 5 m høje klint. Hvert år skrider store stykker af den stejle klint i havet og kystlinjen ændres således gradvist. At øen gennem tiderne har ændret form kan iøvrigt også ses ved, at der findes rester efter en gammel mose med store elle- og egetræer 200 m ude i vandet nord for Endelave By.

Havet omkring Endelave er meget lavvandet, hvilket tydeligt ses ved de to ikke oversvømmede sandbanker - Møllegunden og Svanegrund. Ud for Øvre ligger endnu en lille ø kaldet Terneøen.

Sagn og historie

Tidligere tiders endelavitter har efterladt sig mange fin-teredskaber og andre spor, der vidner om bosættelse på øen fra ældre stenalder, ca. 4000 år f.kr. Et levn fra fortiden ses på en stor sten med en indhugget skålgarbe - et frugtbarhedstegn hugget af bronzealderfolket. Samme sted ligger en anden stor sten - "Fandens sten" - med et hesteskolignende aftryk. Ifølge sagnet sat af Fanden engang han sprang fra Hjørne til Samsø og satte af med sin hov på stenen.

Ved Lynger ligger de højryggede agre og viser tidligere tiders dyrknings spor. Første gang øen nævnes i gamle skrifter er Valdemar Atterdags Jordebog i 1231, hvor øen kaldes Öndælaghæ. Om det er den lave ø eller Odins søn Ennelaugur, som har givet øen sit særprægede navn, må stå hen i det uvisse. Men sikkert er det, at stedsnavne som Kongevejen og Kongesbo fortæller om tiden, hvor hele øen tilhørte kongen.

Skiftende ejere og skiftende tider har sat sine spor på øen. Således fandt størstedelen af den gamle egeskov ved Louisenlund for osken efter major von Schildknechts overtagelse af øen i slutningen af 1700-tallet. Egetømmeret herfra anvendtes til opbygningen af den danske krigsflåde. Siden har bl.a. den berømte løvetæmmer Hjalmar Olesen ejet Louisenlund og haft løver på godset. Det fortælles, at 2 af hans løver slap ud en dag og skabte panik på Endelave. Den ene blev skudt og ligger begravet i haven ved Lavestenen.

Foto: Søren Holtegaard

Horsens Kommune

Chr M Østergaardsvej 4
8700 Horsens

Telefon: 76 29 29 29
www.horsens.dk

Lidt om Endelave...

Endelave ligger i Kattegat ud for Horsens Fjord, knap 10 km fra fastlandet. Øen er 13,2 km² stor. Ca. 1/3 af øen er skøn natur med bl.a. gammel skov, heder og enge, mens resten er opdyrket. Befolkningen tæller ca. 150 fastboende. Størstedelen af bebyggelsen ligger i og omkring Endelave By, mens der er langt mellem huse og gårde på den øvrige del af øen. Dog findes et større sommerhusområde ved Lynger Hage på sydøstkysten.

Endelave kan besøges på alle årstider, og øen byder på et væld af flotte vandre- og cykelture i en varieret og uberørt natur. Badevandskvaliteten omkring øen er høj, specielt omkring Øvre og ved Søndermølle.

Udvalgte naturtyper og fredede naturområder i Endelave. Billederne er taget fra Horsens, turistbureauet, 1985. Billederne er taget fra Horsens Kommune, Maj 2023. Fredede foto: Copyright All Rights Reserved.

Strandkrabbe

Fotos: Mikkel Nøse-Nygaard/Rasmussen/Fixels

Rent vand og nyt badeanlæg

Vandet omkring Endelave er meget klart og uden misfarvninger af opblomstrende alger. Der findes mange forskellige arter af bundplanter, og på grund af det klare vand vokser de på selv store dybder. Dyrelivet på havbunden omkring øen er meget rigt. Man finder her en række arter, der kun lever i et rent havmiljø, og såvel antal som artsrigdom er stor.

Endelave har flere gode badestrande og der er også rig mulighed for at dyrke vand-sport.

I sommeren 2021 blev der indviet et nyt badeanlæg på havnen på Endelave.

Badeanlægget er indrettet med udsigtsplatform, solnedgangstrappe og et større brønlæg ud i Kattegat.

Det er håbet, at anlægget bliver et af øens nye samlingssteder for beboere, fritidshus-folk, badegæster, undervandsjægere og lystsejlere.

Generøse donationer fra Nordea-fonden, LAG Småøerne, Horsens Kommune, Familien Hede Nielsens Fond, Sydbank Fonden og øens foreninger har gjort projektet muligt.

AKTIV Ø

I påsken, sommerugerne 27-31 samt uge 42 er der masser af gratis aktiviteter for alle. Endelave idrætsforening og frivillige står for de mange spændende aktiviteter.

Vandre- og cykelture

Med de korte afstande og de mange små hyggelige veje er Endelave ideel til lange og gode spadsereture såvel som cykelture (cykler kan lejes flere steder på øen). Alle øens naturområder kan nås via veje, stier eller langs stranden (ikke indhegnede). Det er ikke tiladt at cykle på stranden

I folderen "Kaninoen og andre vandreture på Endelave" er der forslag til vandreruter, der er afmærket med pile. Ruterne er mellem 3 og 21 km lange. Folderen kan fås på færgerne og ved flere af øens forretninger. Der er infotavler ved servivebygningen og ved starten af kaninoruterne ved Trekanten.

Et turforslag på 13 km følger Endelave Strandvej langs kysten, gennem strandengene ved Flasken, hvor kystfugle raster i stort tal. Det levende hegn af bukketorn langs vejen er tilholdssted for tusindvis af vilde kaniner, så muligheden for at møde dem er stor her. Længere nordpå

kommer man til Øvre, det store fredede naturområde på 300 tar. land. Området byder på en række spændende turmuligheder, hvad enten man foretrækker en tur langs vandet, i klart vejr med udsigt til Samsø og Jylland, eller ad grusveje og stier gennem det særprægede terræn med lyng, fyrrekrat og småsøer. Turen tilbage følger Kongevejen på midten af øen.

Et forslag til en vandretur på ca 11 km går fra Endelave By til stranden ved Klinten, som på sine højeste steder er omkring 5 meter høj. Herfra er en meget smuk udsigt i klart vejr til både Æbelø, Fyn og Jylland. Følges kysten mod øst, forbi sommerhusområdet, kommer man til Lynger - det andet af Endelaves store naturarealer afvekslende med skov, hede og strandengsområder. En række stier og veje fører rundt i området. Retur igen langs stranden eller ad Lyngervej over midten af øen.

Foto: Svend Tougaard/Biografoto

Praktiske oplysninger

- Badestrand**, god strand næsten overalt på øens sydlige og østlige kyster og på Øvre.
- Endelave Grill og Café**, cykeludlejning og bake off på havnen, tlf. 6126 7655.
- Bibliotek**, Kongevejen 30. Døgnåbent.
- Cykeludlejning og traktorture "Endelave rundt"**, Kongevejen 36. Tlf. 2423 6055.
- Dyrlægen**, Kongevejen 67, tlf. 2627 9088.
- Endelave Campingplads og Restaurant Havfruen**, Kongevejen 29, tlf. 5022 1114. 4 hytter og plads til 68 campingvogne. Åbent fra april til oktober eller efter aftale.
- Nyt badeanlæg** på Endelave havn med udsigtsplatform, solnedgangstrappe og et større brønlæg.
- Endelave Havn**, Havn med nyere faciliteter. Plads til 90 både. Havnefoged Jørgen Holm, tlf. 5158 9942.
- Endelave Kirke**, Vesterby 20. Åbent daglig kl. 8-16. Gudstjeneste normalt søndag kl. 11:15.
- Endelave Kro og Gæstgiveri**, Kongevejen 15. Åbent alle dage. Tlf. 7568 9021 eller 2143 1415.
- Endelave Lægeurtehøve**, Søndermølle 29. Besøgshave med historiske og lokale lægeplanter, butik og café. Rundvisning og guidede ture. Bestil på 2613 7260. Restaurant "Omkring" - Lokale råvarer til frokost og aften, tlf. 5363 8337.
- Endelavelejen**, Primitiv lejrplads med 2 shelters, Vesterby 49, tlf. 5158 9942.
- Flyveplads**, Vesterby 78, 260° - 1,6 km fra Endelave By. Elevation 16 ft. Bane 11/29. 650x25m. Windpose. Camping for flyvende gæster. Tekokken og bruser med koldt vand. Tlf. 7568 9062.
- Kongevejens Elite-købmand, pakkeindlevering og håndkøbsudsalg**, Kongevejen 17, tlf. 5122 0282
- Legepladser**, ved havnen lige overfor færgelejet og ved sportspladsen, Kongevejen 46.
- Louisenlund**, Lynger 11. En tidligere herregård fra 1700 tallet.
- Sygeplejerske**, tlf. 7568 9023, man-fre kl. 8-16. Udenfor åbningstid kontaktes læge-

- vagten 7011 3131 - akut 112. Tid- og medicinbestilling ved lægen tlf. 7930 4075.
- Møllehusets øl og vinstue**, Vesterby 50. Tlf. 5146 4619. .
- Endelave Museum**, Vesterby 1. I sommerferien åbent dagligt 13-16. Øvrige åbningstider kan ses på hjemmesiden: www.endelave-museum.dk. Mail: mail@endelave-museum.dk
- Politi**, Sognefoged Jørgen Holm Pedersen, tlf. 5158 9942.
- Butik Englefryd**, blomster, brugskunst og cafe. Kongevejen 11, tlf. 2011 6252.
- Kærhuset**, Vesterby 26. Ferie og weekendudlejning. Tlf. 4082 9399.
- Louise's Løppecafé og pensionat**, Kongevejen 24. Tlf. 2682 9507.
- Shelters**, Kongevejen 26 (bagved skolen). Kan bookes på info@endelaveskole.dk eller tlf. 5158 9971.
- Ø-Butikken**, Søndermølle 29. Lokale produkter fra Endelave. Åbent kl. 11-16 i højsæson og weekend kl. 12-15 ,uden for sæson. tlf. 2177 0740.
- Endelave Frisk Friland**, Vesterby 35B. Vejbod med et udvalg af årstidens grøntsager.
- Pilegården økologisk gårdsalg**, Vesterby 49.
- Turridning Endelave**, På islandske heste, tlf. 6175 9787.
- Endelaveflet og Skippergaardens B&B**, Kongevejen 14, reparerer og nyflætter PK stole. Start værelse m/ eget bad. info@endelaveflet.dk. Tlf. 5155 6608.
- Tanggården**, Østerby 6, Tangsafari, tangevnts og tangprodukter. Tlf. 5040 9470.

Aktiv Ø: gratis outdoor aktiviteter i uge 27-31 og 42.
Endelave Sommerhusudlejning: v/Pia Briesemeister, tlf. 7152 5152.
Ø guide: Tove Yde, tlf. 2463 9833.
Writers Walk: v/Birgit Juel Martinsen, skrive/ vandreture og Kanino-guide. Tlf. 2613 7260.
GuidOpera: Den 1. søndag i juli.

Signaturforklaring

- Sø.
- Vandløb.
- Skov.
- Hede.
- Eng/vådområde.
- Vildtreservat.
- Landevej.
- Småvej.
- Sti.
- Toilet.
- Drikkevand.
- Madpakkehus.
- Seværdighed.
- Fugletårn.
- Campingplads.
- Primitiv teltplads.
- Shelter.
- Redningsnummer.

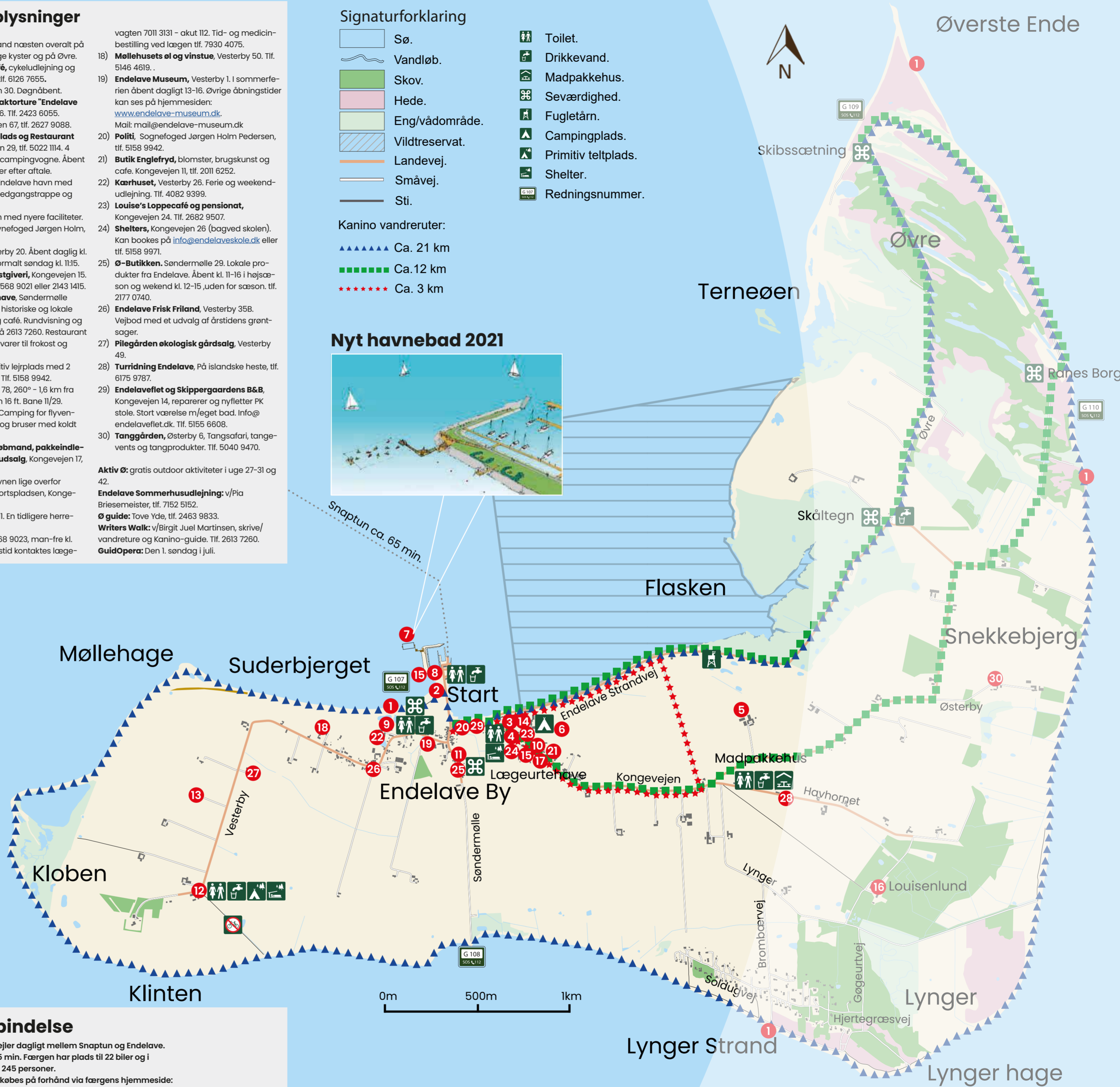
Kanino vandreruter:

- ▲▲▲▲▲ Ca. 21 km
- ■ ■ ■ ■ Ca. 12 km
- ***** Ca. 3 km

Nyt havnebad 2021

Snaptun ca. 65 min.

Færgeforbindelse

Færgen MF Endelave sejler dagligt mellem Snaptun og Endelave. Overfartstiden er ca. 65 min. Færgen har plads til 22 biler og i sommerperioden op til 245 personer. Billetter til færgen skal købes på forhånd via færgens hjemmeside: www.mf-endelave.dk eller i billetautomaten på havnen i Snaptun.

For visualisering af færgeforbindelsen, henvises der til bagsiden af folderen. Besøg Endelaves hjemmeside: www.oenendelave.dk Læs mere på www.kystlandet.dk